International
SOCIAL SCIENCES STUDIES JOURNAL
e-ISSN:2587-1587
Open Access Refereed E-Journal & Indexed & Publishing
Original Article
Article Arrival : 24/06/2021
Published : 26.08.2021
Doi Number http://dx.doi.org/10.26449/sssj.3347
Reference Kabaalioğlu, N. & Tezcan, H. (2021). "Osmanlı Döneminde Kök Boyamacılığın Önemi, Kimyasal Boyaların Tekstil Sanayisine Olumlu Ve Olumsuz Etkileri" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:7, Issue:86; pp:3573-3578

OSMANLI DÖNEMİNDE KÖK BOYAMACILIĞIN ÖNEMİ, KİMYASAL BOYALARIN TEKSTİL SANAYİSİNE OLUMLU VE OLUMSUZ ETKİLERİ

The Important Of Root Dyeing In The Ottoman Period, The Positive And Negative Effects Of Chemical Dyes On The Textile Industry

Nadide KABAALİOĞLU
Nişantaşı Üniversitesi Sanat Ve Tasarım Fakültesi Tekstil Ve Moda Tasarımı Bölümü, İstanbul / Türkiye

Prof. Dr. Hülya TEZCAN
Nişantaşı Üniversitesi, Sanat Ve Tasarım Fakültesi, Tekstil Ve Moda Tasarımı Bölümü, İstanbul / Türkiye

ÖZET

Bitkisel boyacılık geleneği, geçmişten günümüze kadar süregelmiştir. Doğal boyalar bitkiler bakımından dünyanın en zengin bölgelerinden biri ülkemizdir ve tarihimize baktığımızda doğal boyaların önemi büyüktür. Boyanın objeler üzerine tutundurulup boyamanın başlaması ile birlikte birçok alanda renkler sanatın vazgeçilmez unsurlarından biri olmuştur denilebilir. Her toplum ve kültürde farklı anlam ve statü göstergesi bile olmuştur. Böylece bazı renkler birer göstergeye dönüşmüştür. Boya pigmentleri, 19.yy ortalarında kimyasal olarak elde edilmesine kadar doğal kaynaklardan elde edilmekteydi. Boyarmadde iklim ve coğrafya ile bağlantılıdır. Doğadan yararlanılan bitkisel boyalar çok çeşitlidir. Bitkisel boyacılıkta, bu bitkilerin bazılarının tamamı kullanılırken bazılarının kökü, yaprağı, soğan yumru kabuğu, gövde kabuğu, dalları, toprak altı sürgünleri vb. kullanılmaktadır. Toprak altı sürgünleri kullanılan ve bitkisel boyacılıkta özel bir yeri olan kök boya (Rubia tinctorum L.) bitkisi bu bitkilerden birisidir. Çok yıllık bir bitki olan kök boya; dokumacılık, kozmetik, besin ve ilaç endüstrilerinde boyar madde olarak kullanımı dışında birçok biyolojik aktiviteye sahip olmasından dolayı önemlidir. Bu çalışmanın amacı kökboyanın bitkisel boyacılıktaki önemini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda çalışmada kökboyanın kısa tarihçesine yer verilmiş ve bu konuda yapılan çalışmalar ele alınarak değerlendirilmiştir. Osmanlı döneminde ülkemizde çeşitli yerlerde boyahaneler ve birçok bitkisel boyaların ticareti yapılmaktadır ve renkler insanlar üzerinde statü göstergesi olmuş. Her alanda kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bitkisel Boyacılık, Boyarmadde ,Kök boya, Osmanlı Dönemi, Boyahaneler

ABSTRACT

The tradition of herbal Dyeing has continued from past to present. Natural dyes are one of the richest regions of the world in terms of plants, and when we look at our history, natural dyes are of great importance. It can be said that colors have become one of the indispensable elements of art in many areas with the start of painting by attaching the paint to the objects. It has even been an indicator of different meaning and status in every society and culture. Thus, some colors have turned into indicators. Paint pigments were obtained from natural sources until they were obtained chemically in the mid – nineteen century. The dyestuff is linked to climate and geography. Vegetable dyes used fro nature are very diverse. While all of these plants are used in herbal dyeing some of them are root, leaf, onion tuber bark, trunk bark, branches, underground shoots etc.is used. Root dye plant, which uses underground shoots and has a special place in herbal dyeing is one of these plants. (Rubia tinctorum L.). Root dye, a perennial plant; ıt is important because it has many biollogical activities apart from its use as a dye in weaving, cosmetics, food and pharmaceutical industries.

The aim of this study is to reveal the importance of mader in herbal dyeing. İn this dierction, the short history of root dye is included in the study and the studies on this subject are evaluated. During the otoman period, dyehouses and many herbal dyes were traded in various places in our country and colors became a status indicator on people and were used in every field.

Key Words: Herbal dye, Dyestuff, Root dye, Ottoman period, paint shops

1. GİRİŞ

İnsanoğlu hayatı boyunca doğada bulunan bitkileri tanımış, ondan faydalanmış ve eşsiz farklı alanlarda kullanmıştır. Aynı zamanda renklendirme işlemi de bu süreçte gelişme göstermiştir. Bitkileri araştırırken, ezerek, sürterek veya kaynatarak boyarmadde olup olmadığını incelemeye başlamışlardır.

Işığın bir fonksiyonu renktir ve renk geçmişi günümüzde önemli simgesel değerler yüklenmiş, çok yönlü düşünce ve duyguların aktarılmasına yardımcı olmuştur. Estetik öğe olmasının yanı sıra evrensel bir simgeselliği ortaya çıkarmaktadır. Bu evrensellik büyüsel, dinsel, tasavvufi, toplum bilimsel, astrolojik, evren bilimsel olmak üzere pek çok aşamada açığa çıkarır. İlk olarak M.Ö. 13.500'e ait olan İspanya'daki Altamira mağarasının duvarında bulunan bizon resminde renge rastlanmaktadır. (Gegenfurtner, 2005:37).

Çevremizde gördüğümüz bütün nesneler bir renkle ortaya çıkarmaktadır. Ren ve nesne arasında yapısal bir ilişki mevcuttur. Nesnenin rengi, görsel algı olarak içinde bulunduğu mekânın ışıklılığına göre değişse de nesnenin renginin yapısal özelliği değişmemektedir. Bu renklendirme de ise kimyasal boyaların sentezine kadar doğal boyarmadde kaynakları ve inorganik pigment ile yapılmaktadır. İ.Ö. 5000'lerde dokumanın bulunması ile dokunan kumaşların boyanması isteği ortaya çıkmış, büyük olasılıkla bu amaçla pigmentler denenmiş ancak elyaf üzerine mekanik olarak tutunan pigmentler sürtünme ve yıkama ile kolaylıkla çıktığından başarılı sonuç alınamamıştır. Bitkilerdeki boyarmaddelerin kullanımı Tunç Çağı başlarında ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu dönemden başlayarak yaklaşık olarak 300 bitkisel ve hayvansal doğal boyarmadde kullanılmıştır. Başlangıçta renkli çiçeklerden su ile ekstrakte edilen boyarmaddelerin elyafa aktarıldığı tahmin edilmektedir. Fakat bu kategori doğrudan boyarmaddeler yıkamaya ve gün ışığına karşı dayanaksızdırlar. İ.Ö. 3000'lere ait Çin kaynağında doğal boyalardan söz edildiği, buna dayanarak boyacılıkla alakalı bilgilerin eski dönemlerde doğuda geliştirilmiş olduğu kabul edilmektedir (Öztürk, 1997:91).

Osmanlılar döneminde kilimcilik ve halıcılık gibi el sanatları ile uğraşılan yerlerde boyacılık yapılmış, boya bitkileri yetiştirilmiştir. Anadolu'da bitki kullanılarak boyama yapılması çok eskilere dayanmaktadır. Bu merkezlerin başında Tokat, Konya, İstanbul, Bursa ve Kayseri gelmiştir. Kökboya boyacılık tarihinde Türk Kırmızısı, Alizari ve Edirne Kırmızısı adlarıyla tanınmıştır. 1700'lü yıllarda dünya kökboya ihtiyacının üçte ikisini Anadolu'daki üretimini karşılamıştır. Cehri (Rhamnus petiolaris) de önemli boya bitkilerimiz arasında yerini almış, tarımı ve ticareti yapılmıştır. (Kayabaşı, 1995:45)

2.1. DOĞAL BOYAR MADDELERİN TARİHÇESİ

İlk olarak doğal boyamada renklilik özelliğine sahip bazı toprak, taş ve maden çeşitleri ile bazı böcek türleri ve yumuşakça kullanılmıştır. Toprak, taş ve maden çeşitlerinin sınırlı olmasından dolayı hayvansal kaynaklı boyarmaddeleri elde etmek için çok fazla sayıda yumuşakça ve böceğe ihtiyaç vardır. Bu durumdan dolayı bitkisel pigmentlere de ilgi artmaktadır. İnsanlar boyarmadde içeren bitkilerin yaprakların, çiçeklerin, meyvelerin tamamını boyamacılıkta kullanmaya başlamaları, bitkilerin renk çeşitlerinin farkına varılması ile olmuştur. Muhtemelen MÖ. 3500 yıllarında kumaşların çivit ile boyanmış olduğu eski Mısır ehramlarında gerçekleşen kazılarda ortaya çıkmıştır. (Şimşek, A.S., 1989)

MÖ 1800 ile 1600 yıllarında deniz salyangozlarından elde edilen mor boya Akdeniz Sahillerinde kullanılmaya başlanmıştır. Mısır'da, mor renk ancak Helenistik döneminde güç simgesi olarak kabul edilmiştir. Aynı zamanda kraliyet moru olarak adlandırmaktadır. MÖ 1500 yıllarında Hindistan'da lak böceği kırmızı renk elde etmede kullanılmıştır. Koşinil böceğinin Meksika'da yerliler tarafından boyamalarda kullanımı MÖ 1000'li yıllara kadar geriye gitmektedir. Koşinil ile boyama tekniği önce Avrupa'ya sonra da Asya'ya getirilmiştir. Duvar resimlerinde kullanılan ilk mineraller, zincifre kalk, mangan oksit ve çeşitli bakır tuzlarıdır, aynı zamanda antik dönemde kullanılan esaslı boyalardı. (Hofenk, J.H. at al. 1999)

2.1.1.Doğal Boyarmaddeler ve Önemi

Doğal boyamacılık ve doğal boyarmaddeler en az tekstil tarihi kadar eskidir. Doğada bazı bitkiler, doğal boyarmaddeler, mantarlar ve hayvan likenleri tarafından sentezlenen maddelerdir. MÖ 4000 yıllarında doğal boyamacılığın tekstil elyafında kullanımı Mezopotamya'da ve Hindistan' da başlamıştır. En kapsamlı olarak kullanılmış sarı doğal boyarmadde içeren bitkiler boyacı sumağı, muhabbet çiçeği, boyacı katırtırnağı, çeşitleridir. Özellikle eski çağlarda kırmızı rengi elde etmek için dünyanın farklı bölgelerinde bazı böceklerden faydalanılmıştır. Kırmızı boyarmaddeler içeren pek çok böcek çeşidi arasında önem

kazanmış olanlar, Amerikan koşinili, Lak böceği, Ekin koşinili, Polonya kermesi'dir. En önemli bitkisel doğal boyarmadde kaynağı ise kökboya bitkisinin köklerdir. Yeşil rengi veren bir bitki ya da böcek doğada bulunmamaktadır. Yeşil renk sarı renk veren bitkilerle mavi renk veren bitkilerin beraber kullanılması ile elde edilmektedir. Geleneksel olarak uygulanan yeşil renk reçetelerinde çoğunlukla önce indigo bitkisel boya ile mavi renge boyama yapılmaktadır. Daha sonra mordanlanan elyaf sarı renk veren bir bitki ile ikinci kez boyanarak yeşil renk elde edilmektedir. Yapılan çalışmalar gösteriyor ki yeşil renk; Osmanlı döneminde üretilmiş kumaşlarda ve halılarda önce indigo ile sonra muhabbet çiçeği ile boyandığı bilinmektedir. Turuncu rengin elde etmek için çoğunlukla önce sarı renk boyama yapılır. İran' da ise önce mordanlı boyama yöntemi ile sarı renge sonra indigo ile yeşil renge boyanmıştır. Yapılan birçok tarihi tekstilin turuncu renk boyarmadde analizlerinde sarı renk için kullanılan boyarmaddelerin yanında kırmızı renk için kullanılan boyarmaddelere de rastlanmaktadır. Bu durum turuncu rengin boyanmasında sarı renk boyamalarda kullanılan bitkilerle birlikte kırmızı renk boyamalarda kullanılan bitkilerin beraber kullanılmış olduğunu göstermektedir (Karadağ,R., 2007)

2.1.1.2. Boyarmaddelerin Sınıflandırılması

2.1.1.1. Tabii Organik Boyalar

Hayvanlar ve bitkiler aleminin organik boyalar asırlardan itibaren kumaş boyacılığında kullanımı tercih edilmiştir. Fakat 70 yıldan itibaren elde edilmeğe başlanılan sentetik organik boyaların piyasaları tutmasından dolayı tabii organik boyaların tercih edilmesi azalmıştır. Önemini halen koruyan kampeş ağacı boyasıdır.

Kampeş Ağacı: Esmer kırmızı renktedir, sarımsak kokusundadır. Bu hidrokinon karakterinde renksiz bir maddedir. Kolaylıkla oksitlenerek, alkalilerde koyu mavi kırmızı renkte eriyen hematein C6H12O6 cismini teşkil etmektedir. Ayrıca ipek, kürk boyamasında kullanılmaktadır.

Mavi Boyalar: Bitkisel çivit, indigo, çivit, Tabii indigo, eski zamanlardan beri tercih edilmiş olan bir kumaş boyasıdır. Eski Mısır mumyalarında indigo mavisi ile boyanmış sargılar bulunmuştur. Kaynağı doğu Hindistan'da Bengal ve Madras etrafındadır. Tropik bir bitki olan İdigofera tinctorianın, özellikle yapraklarında %0,2-0,8 arasında olarak indikan halinde vardır. . İndikan, indoksil'in bir glükozid'idir.

Kırmızı boyalar: Kırmızı ağaç, Brezilya odunu: Brezilya'da büyüyen sezal pineye odunlarındandır. Bu odunlarda renksiz brezilin C16H14O5 maddesi vardır. Bu madde kimyaca hematoksiline çok benzer; alkalilerde kırmızı renkte erir, hava temasında brezileyin C6H12O5 halinde oksitlenir. Alumin ile mavimsi kırmızı, krom ile gri esmer bir lak teşkil eder. Yosun boyaları: Akdeniz sahilleri ile kanarya adalarında yetişen Roccela tinctoria, Lecanora tartarea gibi yosunlarda boyar madde mevcuttur. Bu yosunlarda bulunan eritrin asidi C20H22O10, bazlar ile muamelede ayrışarak eritrin asidi C20H22(OH)4, orsellinasit C6H2(CH3) (OH)2 COOH ve orsin C6H3(CH3) (OH)2 cismini teşkil eder.

Turnusol: Aynı yosunlar, potasyum karbonat ve amonyak ile muamele edilerek havanın etkisine bırakıldıklarında turnusol boyasını meydana getirirler. Turnusol alkaliler ile mavi tuzlar teşkil eden kırmızı bir asittir. Kimyada indikatör olarak kullanılır.

Persio: İskoç yosunlarından elde edilir.

Saflor: Carthamus tinctoriusun kurutulmuş çiçek yapraklarıdır. Bileşiminde kartamin C21H22O11 bulunur; gül rengine boyar. Işığa karşı hassastır. Eskiden ipek boyamak için kullanılırmış.

Alkanna: Kırmızıya boyayan alkanini C17H18O5 ihtiva eder. Yağlarda erir, ışığa karşı sebatlıdır. Yağların,merhemlerin,mumların ve saçların boyanmasında çok fazla tercih edilmektedir.

Kırmızı koşenil: Eskiden pek değerli bir yün boyası olan koşenil hayvanlar aleminden elde edilen bir boyadır. Kırmızı bitkinin üzerinde yaşayan böceklerden elde edilir. Boyama için toz haline getirilmiş böcekler kullanılmaktadır.

Sarı boyalar: Sarı ağaç, sarı Brezilya odunu: Bileşiminde C15H10O7 maddesi bulunur. Alumin ile sarı renkli bir lak teşkil etmektedir. Yünü sarıya boyamada tercik edilir.

Cebri(sarı nane): Rhanus aleternus isimli bitkinin meyvesidir. Sarı meşe: Kuzey Amerika'da bulunan Quercus tinctoria meşesinin kabuklarıdır. Bileşiminde C21H22O12 vardır.

Safran: Krosin adı verilen boyayı ihtiva eder. Krosin Polyen sınıfından bir glükoziddir. Şeker, tereyağı, zerde gibi besin maddelerin boyanmasında tercih edilmektedir.

2.2.OSMANLI DÖNEMİNDE KÖKBOYACILIK VE AVRUPA'DA BOYAMACILIK

2.1. Osmanlı Dönemine Ait Bitkisel Boyalar ve Boyahaneler

Geçmişten bugünümüze kadar gelen örnekleri ve kaynakları incelediğimizde çok eski tarihlerden beri insanlar yaşadıkları bölgedeki doğada büyüyen boyaları kullanmışlardır. Bitkilerden boya elde etmek için değişik yollar denemişlerdir. Örneğin; Ezerek, sürterek ya da kaynatarak farklı yöntemlerle inceleyerek bulmuşlardır. Osmanlı döneminde kilim ve halıcılık gibi el sanatlarının uğraş verdiği alanlar kumaş boyama iplik boyama yöntemin de ustalaşmış ve renkleri bitkilerin yaprağından meyvesinden çiçeğinden dallarından köklerinden ve ağaçların kabuklarından elde etmişlerdir. Türk doğal boyacılık kültürü Anadolu'nun zengin topraklarından elde edilen boyalar ile gelenekleri analiz edilerek oluşmuştur. (Dölen,1992)

Osmanlı İmparatorluğu döneminde kök boya önemli bir ihraç ürünü olarak görülmüştür. Aynı zamanda ticari önemi büyüktür. (Enez,1987) Osmanlı döneminde Kayseri'nin yanı sıra Bursa, Edirne, İstanbul, Konya, Tokat gibi merkezlerde boyacılık zanaatı önemli derecede gelişme göstermiştir. Anadolu'nun yaklaşık olarak bütün etrafında ceviz, derici sumağı kök boya mazı meşesi, nar tarafında ceviz derici sumağı, kök boya sumağı, kök boya mazı meşesi, nar kabuğu, hava cıva kızılağaç, sütleğen boyacı sumağı, kadın tuzluğu gibi pek çok boya bitkisi halı iplik boyanmasında kullanılmaktadır. (Yıldırım,2014)

Osmanlının ilk dönemlerinde bilhassa Bursa şehri dokuma ve boyama merkezi olarak bilinmekteydi. Osmanlı'da 16 yy. itibaren hemen her bölgesinde belli renkler üzerine ustalaşmış ve devletin izin verdiği renkler boyayan kuruluşlar kurulmuştur.

Kök boya 19. yy ortalarında İzmir'in ihracatındaki yeri ve boyahanelerindeki kullanımı bakımından büyük bir önem kazanmıştır. Kırmızı kök boya 1840-1844 yılları içinde Osmanlı ihracatındaki %41,5 olan payı, 1870-1874'de %5'e düştü ve sonraki yıllarda giderek önemini kaybetmiştir. (Dölen,1992)

2.1.1. Osmanlı Boyahaneleri

Anadolu'da pek çok Osmanlı şehrinde hatta köylerinde var olduğunu gördüğümüz ve birer küçük sanayi işletmeler olarak değerlendirebileceğimiz Osmanlı boyahaneleri hususunda etraflı çalışmalar henüz yapılmamıştır. Anadolu topraklarının dışında Osmanlı hakimiyet alanlarında boyacılık yapıldığı ve çok fazla boyahanenin bulunduğunu ve bunların (Masbağa) boya üretilen ve boyamacılık yapılan yer anlamındadır. Dokumacılığın yapıldığı her alanda boyacılık vardır. Boya işlemini yapan kişilere sabbağ denmektedir ve işlemin yapıldığı yere masbağa denilmiştir. (Cezar. M., 1986 & Faroqhi.S.,1993)

Anadolu'da boyahaneler XVI. yy. itibaren Hamit, Tokat, Merzifon, Ankara, Maraş, Urfa, Adana, Antep, kayseri gibi belli illerde yoğunluk olduğu görülmüştür. Aynı zamanda Konya, Sivas, Kırşehir gibi boyahanelerde ise kumaş boyanmakta ve boya üretilmekteydi. Boyacılığın oldukça gelişme gösterdiği Tokat ilinde ücretli boyacılar ve diğer görevlilerin olduğu biliniyordu. Örneğin, Ankara boyacılarının tek bir boyahanede çalıştıkları ve bir kooperatif anımsattıkları görülmektedir. Bu kadar büyük boyahanelerden, boyahane adı ile devletçe vergi alınmakla beraber, bu tabir, kimi zaman, hiçbir büyük boyahanenin bulunmayıp da tek tek dükkanlar dan alınan vergilerin adı olarak da kullanılmaktadır. Nitekim 1572 – 1573 'te dağınık oldukları bilinen bir kısım boyacılar, boyahane vergisi konulmasına itiraz etmişlerdir. Sonuç olarak tezleri merkezi idarece de kabul edilmiş ve bu vergi resmen kaldırılmıştır. (Faroqhi. S., 1993)

Boyahaneler, Osmanlı vergi sistemi içerisinde, götürü usul denilen ve önceden belirlenen bir miktar üzerinden – beklentiler gerçekleşmese bile- sabit bir şekilde vergilendirmeyi ifade eden mukataalar içerisinde değerlendirilmiş, geliri kimseye dirlik olarak verilmeyip doğrudan Divan-ı hümayun'a bırakılmış, çoğu kez padişah haslarından, yani padişaha ait gelir getirici kurumlar olarak kabul edilmiştir. Çoğunlukla geliri de iltizam yoluyla, yani mukataanın bulunduğu kadılıkta , müzayede yolu ile devlet hazinesine en yüksek parayı ödemeyi teklif ve taahhüt eden kişilere verilmiş, böylelikle memleketin en zengin gelir kaynakları mukataa olarak hazineye bırakılmış, devlete nakit para ihtiyacı hususunda gelir sağlanmıştır. (M.A. Ünal., 1989).

2.1.2. Osmanlı Dönemine Ait Boyahaneler

Osmanlı döneminde önemli ticaret ağı oluşturan ipek yolunda satılan boyaların üretimi endüstriyel bir gelişim sayılmaktaydı. Bursa dokuma ve boyacılıktı o dönemde bir numaraydı aynı zamanda ülkenin birçok noktasında verimli coğrafi konum nedeni ile çeşitli boyalar üretiliyor ve boyahaneler oluşturuluyordu. Doğal boyar maddelerin boyama tekniği oldukça zahmetlidir. 16. Yüzyılda Manisa'da on yedi köyde kök boya üretilip karşılığında boyalık ve öşr-i boya adları altında vergi alınmıştır. Bursa ipek kumaş ticaretinin revaçta olduğu dönemlerde dokumanın yanında doğal boyacılığı ile de ünlüdür İran'a götürüldüğü İstanbul'un fethinden sonra da saraylarda yer alan keçelerin donanmaya ait sancakların Bursa'da boyandığı arşiv belgelerinden öğrenilmektedir. (Baykan Kara,1998)

2.1.3. Boyalar ve Boyahaneler

Osmanlı argümanların da çok sık sözü edilen boyahanelerin fiziksel görünüşü hakkında çok fazla bilgiye ulaşılmamaktadır. Tokat şehrinde aylık ücretli boyacı, yıkayıcı ve katiplerin çalıştığı özel bir yapı olduğu görülüyor. Harcamalar ve gelirler resmi bir bütçe haline getirildi. Ankara boyahanesinin tek bir binada çalışmaktan olan işçilerin kendi araç ve kazanlarının bulunduğu, bir çeşit kooperatifi anımsattığı anlaşılmaktadır. Boyahane kelimesi bazı yerlerde tek tek dükkanlar dan toplanan vergilerin adı olarak kullanılmıştır. 1572 – 1573 'te bir kısım boyacıların boyahane vergi konmasına veto ettiği Alaşehir'de ise böyle bir durum söz konusu olsa gerekti. Diğer argümanların çok fazla boyahane olduğunu göstermesine karşın, takrir defterinde bir yerleşim için çoğunlukla tek bir boyahaneden bahsedilmektedir. Bu durumda boyahane kelimesinin kimi zaman gerçek bir işyerinde, kimi zaman da bir finansal birime karşılık olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Boyahanelerin faaliyetleri hem uygun boyaların bulunabilmesine, hem de tekstil üretiminin durumuna bağlı olsa gerekti. Ancak Bursa dışındaki hiçbir öneli Anadolu tekstil merkezindeki boyahane mukataası için seri oluşturmaya yetecek sayıda iltizam teklifi bulunamamıştır. (E. Dölen.,1992)

3. SONUÇ

Doğal boyamacılık günümüzde Türkiye'de el sanatları alanında yalnızca yün halı ve kilimlerde kullanılmaktadır. Pamuk ve ipekte ise kullanılmamaktadır. Oysa doğal boyarmaddelerle ipek elyafının boyanması oldukça basittir. Doğal boyamacılık günümüzde yazma, baskı ve batik el sanatlarında ne yazık ki kullanılmamaktadır. Her ne kadar bu bağlamda el sanatları ürünlerinin bazen doğal boyalı oldukları iddia edilse de yapılan boyarmadde analizlerinde böyle olmadığı anlaşılmaktadır. Geçmişte; tezhip, minyatür, hat ve ebruda tamamen doğal boyarmaddelerle boyama yapılmasına karşın gönümüzde doğal boyarmaddeler kullanılmamakta ya da kısmen kullanılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında doğal boyarmaddelerin bu el sanatlarında da yeniden kullanılması için çalışmalar yapılması gerekmektedir. Bu nedenle her yıl önemli bir boyarmadde kaynağı heba olmaktadır. Bunların el sanatlarına kazandırılması önemlidir diye düşünüyoruz.

Eğer el sanatlarının gelişimi sağlanmak isteniyorsa doğal boyamacılığın, el sanatlarının her alanında kullanılması kaçınılmazdır. Dünyada doğal boyamacılığın el sanatlarında kullanılmasına yönelik bir gelişme görülmektedir. Geçmişinde boyacılık anlamında dünyada önemli bir yer edinen ve hatta Türk kırmızısı adı ile de dünyada söz sahibi olan Türkiye'nin el sanatlarının her alanında yeniden doğal boyarmaddelerin kullanılması önemli bir rol oynayacaktır. Doğal boyarmaddelerin günümüzde kumaş boyamacılığında kullanımı için çalışmalar sürdürülmektedir. Doğal boyarmaddelerin özellikle çocuk tekstillerinde kullanımı önemlidir. Bebek bedeninin hassas ve hastalıklara karşı korumasız oluşu onlar için kullanılan malzemelerin de hassas olmasını gerektirir. Son yıllarda doğal olan ürünlere olan talebin artması bu konunun ticari olarak istismarına sebep olmaktadır. Birçok firma sözde doğal boyarmadde kullanarak ürünlerini boyadıklarını ifade etse de ürünlerin renklerine bakıldığında ve analizleri yapıldığında bunların doğal boyarmadde olamadığı görülebilecektir. Ülkemizde bu anlamda yapılan boyaları denetleyen bir kurumun olmayışı bu alanda bir boşluk oluşturmaktadır. Bu denetlemeyi yapacak bir kurum veya araştırma merkezine acil olarak ihtiyaç duyulmaktadır.

Doğal boyamacılığı yaygınlaştırmak için en önemli sorunlardan biri de boyarmadde kaynaklarını korumak ve değerlendirmek olmalı diye düşünüyoruz. Bitkisel boyacılığın sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için boya bitkilerinin tarımının yapılması alınabilecek önlemlerin en önemlilerinden birisidir. Bir ürünün pazarı olduğu sürece üretiminin devam ettirilebileceği bir gerçektir. Bu nedenle doğru bir planlama yapılmalı, üretim, üretici ve kullanıcı arasındaki iletişim sağlanarak başlatılmalıdır. Bu amaçla yapılacak planlama ve

yürütme faaliyetleri için el dokuması halı ve kilimciliğin yoğun olarak yapıldığı yörelere öncelik verilmeli ve yine öncelikle yörenin geleneksel boya bitkileri çalışma kapsamına alınabilir.

KAYNAKÇA

Ahmet, Tabakoğlu., 1994 Türk İktisat Tarihi Dergâh.

Baykara, T., (1998). "Kök Boya" , Arış, Atatürk Kültür Merkezi, Başbakanlık Atatürk Dil ve Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Yayınları, Ankara.

Cezar, Mustafa Osmanlı Tarihinde Levendler, İstanbul Güzel Sanatalar, Akademisi yay. 1986

Dölen, E., (1992).Tekstil Tarihi, Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1992,No: 92.

Mehmet Ali Ünal XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518 – 1566), TTK yay. XVI. Ankara 1989.s. 143; N.

Neşit, H. Editorial . Haül, İ. & Nejat, G. Health, E.L. İsmail , E. Klaus, K. Atilla , Ş. 1998, Osmanlı Araştırmaları XVIII.

Öztürk, İ. (1982). "Bitki Boyaları Üzerine Birkaç Not ve Yenikent Köyünden Boyama Örnekleri", Türk Etnografya Dergisi, Sayı 17, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 49-58

Suraia Faroqhi, Mohair Manufacture and Mohair Workshop in seventeenth – Century Ankara Ord. Prf: Ömer Lütfi Barkan'a Armağan, İstanbul Üniversitesi İktisat Fak. İstanbul 1985, s.- s.

Kayabaşı, N., (1995). Cehri (Rhamnus petiolaris L.)'den Elde Edilen Renkler ve Bunların Yün Halı İplikleri Üzerindeki Haslık Dereceleri Üzerinde Bir Araştırma, Ankara Üniversitesi Fen Bil. Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.

https://www.tekstildershanesi.com.tr/bilgi-deposu/tekstilde-boya-ve-boyarmaddeler-1.html

Ozan D., Recep K., 2011 Genel Bir Bakış: Doğal Boyarmaddeler